

УДК 349.422

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Одним з основних завдань держави є створення та забезпечення сприятливих умов для створення і функціонування фермерських господарств поряд з іншими формами господарювання у сільському господарстві України.

Забезпечення державної підтримки фермерських господарств є ключовим напрямом державної політики у сфері розвитку сільського господарства, що є одним з основних факторів забезпечення їх конкурентоспроможності, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, а також формування продовольчої безпеки держави, що є складовою частиною економічної та національної безпеки України. Наявні нормативно-правові акти у сфері організації, забезпечення та реалізації державної підтримки фермерських господарств потребують вдосконалення, враховуючи особливості їх функціонування в сучасних умовах.

Спеціальні дослідження державної підтримки сільського господарства, аграрного виробництва проводилися такими вченими, як Г. Андрусенко, Я. Гаєцька-Колотило, В. Єрмоленко, Т. Коваленко, О. Мухіна, Г. Павлова, О. Погрібний, В. Семчик, А. Статівка, Н. Титова, В. Уркевич, С. Хрипко, М. Черкашина, В. Янчук та інші науковці, однак, беручи до уваги різноплановість та глибину проведених досліджень, окремого аналізу потребує зміст державної підтримки, проблема реалізації права на отримання державної підтримки, напрями, обсяги, порядок її призначення та надання фермерським господарствам.

Зважаючи на зазначене, **мета статті** полягає у дослідженні державної підтримки фермерських господарств, виявленні актуальних проблем щодо забезпечення та реалізації права на державну підтримку фермерських господарств і шляхів їх вирішення у сучасних умовах.

Поряд із численними суб'єктами господарювання у сфері виробництва сільськогосподарської продукції в Україні окреме місце займають фермерські господарства. Це одна з перспективних для України організаційно-правових форм ведення сільськогосподарства з використанням земель сільськогосподарського призначення.

Протягом 1990–2013 рр. спостерігалось збільшення кількості фермерських господарств, з 82 господарств у 1990 р. до 32 133 в 2014 р., проте в 2014 р. їхня кількість стрімко зменшується. Так, за даними Державної служби статистики України, якщо наприкінці 2013 р. налічувалось 40 752 господарств, то в 2014 р. відбулося зменшення до 32 133 одиниць. Така негативна тенденція зниження кількості господарств спричинена різними факторами, як-от:

політична, фінансова криза, корупція, зuboжілість села, відсутність інфраструктури в сільській місцевості, недостатність власного капіталу для господарювання, недоступність до кредитних ресурсів, а також зменшення обсягу державної підтримки, зокрема фінансової як однієї з форм державної підтримки. Зокрема, у 2013 р. відбулося зменшення обсягу державної підтримки на 97,9 млн грн., порівняно з 2012 р. (2013 р. – 836,6 млн грн., 2012 р. – 934,5 млн грн.) [13; 14].

Таким чином, одним із наслідків зменшення обсягів державної підтримки є зменшення кількості фермерських господарств.

Здавалося б, в умовах конкуренції сільськогосподарські підприємства мали б функціонувати за правилами ринку, не використовуючи підтримку держави. Проте сільське господарство, як відомо, – специфічна галузь, пов'язана з чималими ризиками, що полягають у технологічному циклі виробництва, який триває щонайменше рік, у загрозі несприятливих природно-кліматичних умов, які визначають якість і обсяги виробництва продуктів харчування, і саме тому потребує системної державної підтримки.

Адже «відсутність державного регулювання і захисту економічної конкуренції має не тільки негативні економічні наслідки у вигляді неконкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських виробників. Це має тяжкі суспільні наслідки через погіршення здоров'я нації» [2, с. 154].

При цьому варто зазначити, що поняття «державна підтримка» на законодавчому рівні відсутнє. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінovій, страховій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [7].

У фінансово-економічному словнику під фінансовою підтримкою розуміють «підтримку суб'єктів господарювання, окремих адміністративно-територіальних одиниць, яка полягає у субсидуванні, пільговому кредитуванні, заниженні вартості отримуваних ними ресурсів» [3, с. 410].

А от у словнику з аграрного права сформульовано визначення державної підтримки сільського господарства України, що визначається як різноманітна, цілеспрямована діяльність держави з утворення і функціонування с/г товаровиробників, прийняття відповідних нормативних актів зі створення системи і визначення завдань, функцій і компетенції органів, які мають здійснювати державну підтримку с/г у бюджетній, кредитній, цінovій, страховій,

регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання с/г виробництва та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [16, с. 61].

О. Мухіна зазначає, що державна підтримка – це спосіб захисту інтересів сільськогосподарських товаровиробників, який розглядається не тільки як тактичний прийом, але й як стратегічний ресурс, націлений на вирішення пріоритетних, перспективних завдань розвитку сільського господарства, зокрема зменшення рівня безробіття на селі, підвищення рівня оплати праці, створення нових робочих місць, розвиток соціальної та інженерної інфраструктури [5, с. 89].

О. Будай доходить висновку, що державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників – це законодавчо визначена діяльність органів, уповноважених реалізовувати аграрну політику держави, що спрямована на створення сприятливих умов для діяльності сільськогосподарських товаровиробників, підвищення якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції з метою мінімізації природно-кліматичних та економічних ризиків сільськогосподарського виробництва та гарантування продовольчої безпеки держави [1, с. 96].

Дійсно, загалом державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників має спиратися на фундамент правових, економічних, управлінських, організаційних умов, стійкість яких, до того ж, необхідно стимулювати з боку держави, що сприяли б підвищенню продовольчої безпеки країни та створенню належних умов праці на селі, що, в свою чергу, б спонукало до формування, забезпечення та досягнення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції та її виробників.

Необхідність державної підтримки фермерських господарств та їх об'єднань доведена досвідом зарубіжних країн.

Так, у США звична пряма бюджетна допомога була замінена на законодавчому рівні іншим інструментом – страхуванням ризиків шляхом прийняття у 2014 р. Закону «Про сільське господарство».

У Німеччині застосовується така система державної підтримки сільського господарства, яка дає змогу комплексно вирішувати проблеми сільського господарства, зокрема, ефективного використання сільськогосподарських земель, забезпечення продовольчої безпеки країни та створення конкурентного середовища на ринку сільськогосподарської продукції.

Польський уряд підготував програму дій на 2015–2019 рр. У ній вказується, зокрема, що уряд має використати всі наявні можливості з метою збільшення допомоги польським аграріям у бюджетній перспективі ЄС на 2014–2020 рр. У Польщі також застосовується пільгове кредитування аграрного сектора, де фермер сплачує лише 3%, а решту суми за відсотковою ставкою банку повертає держава.

В Австралії фінансова підтримка уряду надається фермерам переважно з метою компенсації збитків, спричинених природними або техногенними факторами, що виражається у таких формах: гранти,

короткострокові кредити за низькими відсотковими ставками тощо [12].

Нормативно-правовими актами, якими здійснюється регулювання державної підтримки, є закони України «Про державну підтримку сільського господарства України» [7], «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» [10], «Про фермерське господарство» [11], а також «Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки фермерським господарствам», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 1102 від 25 серпня 2004 р. [8], зі змінами, що були внесені до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам, і затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 р.

Так, відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» [11], фінансова допомога фермерським господарствам здійснюється коштом державного і місцевого бюджетів, зокрема через Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Державна підтримка на безповоротній основі надається на конкурсних засадах протягом одного бюджетного року не більш як за двома видами витрат, пов'язаних з: розробленням проектів відведення земельних ділянок із метою ведення фермерського господарства, сплатою відсотків за користування кредитами банків, придбанням одного трактора, комбайна, вантажного автомобіля тощо.

Фінансова підтримка на конкурсних засадах на поворотній основі надається у розмірі, що не перевищує 500 тис. гривень, із забезпеченням виконання зобов'язання щодо повернення бюджетних коштів: новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам із відокремленими фермерськими садибами, фермерським господарствам, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах, на польських територіях, – строком від трьох до п'яти років для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, провадження виробничої діяльності [17].

Позитивним зрушенням у сфері надання державної допомоги варто вважати збільшення суми підтримки у 2016 р., порівняно з минулими роками, а також безліччю змін до законодавства. Зокрема, змінами, що були внесені до Закону України «Про фермерське господарство», фермерське господарство зі статусом юридичної особи чи без статусу юридичної особи, що організовується на основі діяльності фізичної особи – підприємця, мають статус сімейного, якщо використовується праця членів однієї сім'ї, відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України, тобто особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Права члена сім'ї має одинока особа. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства [15].

Метою таких законодавчих змін і нововведень, стосовно створення сімейних фермерських господарств (далі – СФГ), є виведення з тіні усіх дрібних виробників сільськогосподарської продукції, зокрема особистих селянських господарств (далі – ОСГ), для того, щоб зробити їх повноцінними гравцями на ринку і, відповідно, залучити до оподаткування. Але активної такої трансформації з ОСГ у СФГ не спостерігається. Причиною цього є невмотивованість членів ОСГ, що пов'язана з правовим статусом сімейного фермерського господарства. Як відомо, відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про особисте селянське господарство», діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не належить до підприємницької діяльності [9], і реєструватися як фізична особа – підприємець член ОСГ не бажає, бо не вбачає для себе вигоди.

Окрім того, як зазначає П. Кулинич, статус приватного підприємця є мало затребуваним у сфері аграрного підприємництва. Справа в тому, що успішність ведення сільськогосподарського виробництва залежить від багатьох факторів і вважається видом діяльності, пов'язаним із природними (кліматичними) та іншими ризиками та, відповідно, з виникненням заборгованостей. У разі їх непогашення суд із метою задоволення позовів кредиторів може звернути стягнення на все майно приватного підприємця, включаючи не лише землю та інші засоби виробництва, а й житловий будинок, легковий автомобіль тощо. Саме тому громадяни України «не горять» бажанням займатися аграрним підприємництвом у статусі приватного підприємця [4].

Вагомим мотиваційним поштовхом щодо активізації створення фермерських господарств зі статусом сімейних є надання значної державної підтримки. Так, відповідно до ч. 5 ст. 9 Закону України «Про фермерське господарство», господарству зі статусом сімейних фермерських господарств надається додаткова державна підтримка у порядку, передбаченому Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [11]. Проте обсяг, умови, порядок надання та напрями використання наданої державної підтримки, на жаль, законодавчо не визначаються.

Скасування з 1 січня 2017 р. спеціального режиму оподаткування з ПДВ (втратила чинність ст. 209 Податкового кодексу України) не дало популярності створенню нових фермерських господарств. Натомість було вирішено з 2017 р. надавати бюджетну дотацію для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, порядок та умови надання якої було закріплено 20 грудня 2016 р. у повноному розділі V-1 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України».

Відповідно до п. 1 ст. 16-1 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», право на бюджетну дотацію має сільськогосподарський товаровиробник, основною діяльністю якого є постачання сільськогосподарських товарів, вироблених ним на власних або орендованих

основних засобах, причому питома вага вартості сільськогосподарських товарів становить не менше 75% вартості всіх товарів, поставлених ним протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно [7].

Окрім того, з метою отримання бюджетної дотації сільськогосподарський товаровиробник має здійснювати види діяльності, визначені п. 3 ст. 16-1 вищезазначеного Закону та бути внесеним контролюючим органом (органом Державної фіскальної служби) до Реєстру отримувачів бюджетної дотації.

Порядок розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції встановлюється та затверджується Кабінетом Міністрів України [6].

Поряд із цим, на нашу думку, варто конкретизувати порядок та обсяги надання державної підтримки сімейним фермерським господарствам, зокрема, надати пряму державну підтримку для розвитку сімейного фермерства, запровадити податкові канікули для сімейних фермерських господарств тощо. Ці зміни допоможуть зміцнити українське село, а разом із тим дадуть імпульс до покращення аграрного бізнесу і його розвитку.

Висновки. Нестабільність політичної ситуації, залежність від політичної волі окремих осіб, корупція, недосконалість законодавства у сфері державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції, зокрема щодо надання державної підтримки сімейним фермерським господарствам, а також проблема реалізації встановлених норм є негативними факторами, що впливають на доступність до державної підтримки фермерських господарств та є бар'єром щодо реалізації права на гарантовану державою допомогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Будаї О. Поняття та ознаки державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні / О. Будаї // *Право і суспільство*. – 2015. – № 5, ч. 3. – С. 92–96.
2. Євчук Л. Державне регулювання розвитку економічної конкуренції в аграрній сфері / Л. Євчук // *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. – 2010. – Вип. 1, т. 1. – С. 149–156.
3. Загородній А., Вознюк Г. Фінансово-економічний словник / А. Загородній, Г. Вознюк. – Л.: Вид-во Нац. Ун-т «Львівська політехніка», 2005. – 713 с.
4. Кулинич П. Хто господарюватиме на землі: фермер чи фермерське господарство? Деякі пропозиції щодо вдосконалення проекту Закону України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення» // *Юридичний вісник України*. – 2013. – № 30 (943) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.yurinc.com/ua/legal_practice/analitychna_yurysprudentsiia/khto_gospodarivatyne_na_zemli_fermer_chy_fermer_ske_gospodarstvo_publication/.
5. Мухина Е. Оценка эффективности государственной поддержки агропромышленного производства / Е. Мухина // *Экономист*. – 2007. – № 4. – С. 89–93.
6. Петрова Н. Значение государственной поддержки фермерских хозяйств в Украине в сравнении с

международным опытом / Н. Петрова, В. Нежевело // «Национальный юридический журнал: теория и практика» ООО Научно-практическое правовое издание („JURNALUL JURIDIC NAȚIONAL: TEORIE ȘI PRACTICĂ” S.R.L. Publicație științifico-practică de drept). – Republica Moldova, 2017. – № 2. – С. 143–147 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/2/35.pdf>.

7. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.

8. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1102 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF>.

9. Про особисте селянське господарство : Закон України N 742-IV від 15 травня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.

10. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : Закон України від 17 жовтня 1990 р. № 400-ХІІ

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/400-12>.

11. Про фермерське господарство : Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

12. Світові моделі підтримки сільського господарства з досвіду аграрного господарювання найуспішніших країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-silskogo-gospodarstva.html>.

13. Сільське господарство України за 2013 рік: Стат. збірник / За ред. Н. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 390 с.

14. Сільське господарство України за 2014 рік: Стат. збірник / Відп. О. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 379 с.

15. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

16. Словник з аграрного права / Уклад.: В. Жушман, О. Погрібний, В. Уркевич; за ред. В. Жушмана. – Х.: Нац. юрид. академія України, 2010. – 160 с.

17. Український державний фонд підтримки фермерських господарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://udf.gov.ua/node/566>.

Петрова Н.О. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто проблемні питання щодо надання та використання державної підтримки фермерських господарств. Зокрема приділено увагу формуванню державної підтримки сімейних фермерських господарств. Проаналізовано зарубіжний досвід надання державної підтримки. У статті виявлені негативні чинники, що впливають на обсяг державної підтримки, створення та розвиток фермерських господарств. На підставі результатів дослідження запропоновані шляхи надання державної підтримки сімейним фермерським господарствам.

Ключові слова: фермерське господарство, сімейне фермерське господарство, державна підтримка, фінансова підтримка.

Петрова Н.А. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье рассмотрены проблемные вопросы предоставления и использования государственной поддержки фермерских хозяйств. В частности уделено внимание формированию государственной поддержки семейных фермерских хозяйств. Проанализирован зарубежный опыт предоставления государственной поддержки. В статье выявлены негативные факторы, влияющие на объем государственной поддержки, создание и развитие фермерских хозяйств. На основании результатов исследования предложены пути предоставления государственной поддержки семейным фермерским хозяйствам.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, семейное фермерское хозяйство, государственная поддержка, финансовая поддержка.

Petrova N.O. STATE SUPPORT OF FARMS IN MODERN CONDITIONS

Alongside with numerous business entities in the sphere of agricultural production in Ukraine a special place is occupied by farms. This is one of the most promising for Ukraine organizational and legal forms of farming with the use of agricultural land. Farming promotes activity, initiative, and confidence in own strength, as well as generates awareness of the importance of independent decision-making.

Providing state support of farming is a key focus of state policy in the field of agriculture. It is one of the key factors to ensure its competitiveness in both domestic and foreign markets, as well as forming food security of the country as part of the economic and national security of Ukraine. Legislation in the sphere of organization, provision and implementation of the state support of farms needs to be improved, taking into account the peculiarities of their functioning in modern conditions.

Thus, the content of the state support requires a separate analysis. We also need to analyze the problem of realization of the right to state support, directions, volume, and the procedure of its provision and appointment to the farms.

Based on the abovementioned, the goal of the article is to study the government support of farms, to identify urgent problems and to ensure the implementation of government support of farms and ways of their solutions in modern conditions.

Key words: farm, family farm, state support, financial support.